

В. Одинцова, ст. преподаватель
Херсонский государственный университет, Херсон

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ ЖЕНЩИНЫ КАК ФАКТОР ЕЕ АДЕКВАТНОЙ САМООЦЕНКИ

В данной статье рассматривается влияние профессионального становления на самооценку женщины, а также различные подходы к определению понятия "карьера", ее типология зарубежными и отечественными авторами. Изложены результаты исследования влияния типа карьеры на самооценку женщин.

Ключевые слова: профессиональное становление, самооценка женщины, тип карьеры.

V. Odintsova, senior lecturer
Kherson state university, Kherson

PROFESSIONAL FORMATION OF WOMEN AS A FACTOR OF ITS SELF-ESTEEM

In the given article are discussed the impact of professional development on self-esteem women, and the various approaches to the definition of "career", the typology of the foreign and domestic authors. In the article were presented the results of investigations of the influence of the type of career on the self-esteem of women.

Keywords: professional development, self-esteem women, the type of career.

УДК 159.923:316.614

В. Рибалка, д-р психол. наук, проф.
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ

ВІТЧИЗНЯНІ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ПЕРСОНОЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ ПСИХОЛОГА І ПЕДАГОГА ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Наводяться наукові визначення особистості, запропоновані в період з другої половини XIX до початку XXI ст. вітчизняними філософами, психологами, педагогами, та здійснюється ортономічний, контентно-частотний і антиномічний аналіз їх змісту з метою формування персонологічного мислення психологів і педагогів для покращення роботи із соціалізації молоді.

Ключові слова: наукові визначення особистості, ортономічний, контентно-частотний і антиномічний аналіз, персонологічне мислення, психологи, педагоги, соціалізація молоді

При постановці **проблеми** ми враховуємо ту обставину, що особистість виступає у психології, у т. ч. і соціальній, центральною категорією, на основі якої будується її теоретичний категоріально-поняттєвий апарат, методологія дослідження і практична робота психологів різноманітних служб. Завдяки цьому складається, зокрема, особистісно орієнтована парадигма наукової психології. Особливо важливо враховувати наукове розуміння особистості в умовах соціалізації молоді в системі освіти. Ми розглядаємо соціалізацію, услід за спеціалістами (див., зокрема "Психологічний словник" за ред. В. І. Войтка, К., 1982, с. 176) як "процес перетворення людини на суспільний індивід, утвердження її як особистості, включення у суспільне життя як активної і діючої сили". Таке розуміння робить конче актуальним врахування особистісних ресурсів соціалізації педагогами, практичними психологами і соціальними працівниками. Ці ресурси утворюють "особистісний потенціал" соціалізації. Зрозуміло, що даний процес базується на поєднанні як зовнішніх, власне суспільних, так і внутрішніх, зокрема особистісних ресурсів людини в процесі її соціалізації. Відповідно до цього явно недостатньо лише особистісного підходу у соціалізації молоді, потрібний, як ми побачимо далі комплексний суспільно-особистісний підхід, який будується на поєднанні впливу конкретних соціальних інститутів і впливу самої особистості на хід власної соціалізації.

При цьому, якщо враховувати особистісний вплив на соціалізацію, то тут як з боку "соціалізаторів", так і "соціалізованих" доцільно врахування передусім можливостей основних компонентів структури особистості, приміром, її здатності до спілкування, мотивації, рис характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту, психофізіології тощо [12]. Але можливий і такий погляд на структуру особистості, який базується на "сукупному визначенні" особистості, що здійснюється у свою чергу на основі наявності достатньої кількості таких визначень та певному їх узагальненні. Саме це передбачається зробити в даній статті – проаналізувати декілька десят-

ків дефініцій особистості, знайти певні закономірності у побудові "сукупної формули" особистості, відтворити інтелектуальний шлях до них їх авторів та запропонувати відповідні рекомендації щодо покращення процесу соціалізації молоді психологами і соціальними працівниками системи освіти.

Аналіз **спеціальних досліджень і публікацій** з точки зору висловлених міркувань свідчить про те, що доцільно і можливо розглянути розуміння особистості вітчизняними філософами, психологами і педагогами через аналіз визначень особистості, запропонованих ними в період з кінця XIX до початку XXI ст. Саме в цей період формувалися відповідні теорії особистості, кількість яких сягає, за нашими даними, більше 40 [1; 2; 3; 4; 6; 7; 8; 9; 12; 14]. Відмітимо, що цього року виповнюється якнайменше 125 років вітчизняній персонології, якщо взяти до уваги вихід у світ книги П. П. Вікторова "Учення про особистість як нервово-психічний організм. Випуск перший (Москва : Вид. К. Т. Солдатенкова, Вересень 1887. – 180 с.) [12].

Визначення особистості виступають як стислі вихідні думки про сутність особистості, що входять до складу теорій і конкретизуються у наступних їх розділах. Звичайно, що розробка дефініцій та теорій особистості у вітчизняній персонології вимагало наявності в їх авторів особливого мислення, яке ми називаємо персонологічним – за головним його предметом – особистістю, що є найскладнішим і найунікальнішим явищем у світі. Воно має право на існування так само, як і інші види предметного мислення спеціалістів, наприклад, філософського, соціального, математичного, фізичного, хімічного, біологічного, медичного, екологічного, педагогічного, психологічного мислення тощо, оскільки так само визначається специфікою свого предмету, яким є феномен особистості. Разом з тим, хоча кожній професії і властивий свій специфічний тип мислення, проте їм притаманні й загальні риси. Ці риси визначаються також загальним персонологічним мисленням, оскільки для кожної професії властиве міжособистісне спілку-

вання і пов'язане з ним певне "особистісне", власне персоністичне, мислення, з його як загальними, так і специфічними особливостями.

В цьому плані для соціальної психології важливо те, що в останні роки спеціалісти все частіше говорять саме про соціалізовані, зокрема професіоналізовані види особистості, наприклад, про наукову, мовленнєву, музичну, інформаційну, інноваційну тощо особистість, що важливо враховувати спеціалістам. Слід зазначити, що ще на початку XX ст. відомі філософи і психологи В. Дільтей і Е. Шпрингер розробили цікаву ціннісно-особистісну класифікацію типів людей, в яку були включені теоретична, економічна, естетична, соціальна, політична та релігійна людина, точніше – особистість, що стало результатом їх своєрідного персоністичного мислення. Зрозуміло, що кожний тип особистості має свою специфіку, яка відбивається на її соціалізації.

Проте, персоністичного мислення, як одного із важливих чинників соціалізації особистості, бракує, за нашими спостереженнями, багатьом професійним психологам, педагогам і соціальним працівникам. Так, проведене при підготовці даної статті пілотажне опитування тридцяти теоретичних і практичних психологів, бакалаврів і магістрів, наукових співробітників і викладачів психології, навіть кандидатів і докторів наук (ми зверталися до них з однією й тією ж пропозицією: "Дайте, будь ласка, коротке визначення особистості"), свідчить про те, що стисле розуміння сутності особистості доступне певною мірою приблизно лише 20 відсоткам з них. При цьому деякі з опитуваних вдавалися до тривалих і запутаних розмірковувань, згадуючи свій академічний досвід навчання за відповідним спецкурсом, або імпрізували, звертаючись до власної інтуїції, деякі навіть відмовлялися відповідати, а інші давали надто лаконічні, хоча іноді й цікаві визначення. Так, молодший науковий співробітник одного з академічних інститутів (І. П.) подала найкоротше з відомих нам визначень: "Особистість – це соціалізований індивід", яке, на наш погляд, є правильним, але потребує, як ми побачимо далі, певного доповнення, наприклад, наступним чином: "...в життєтворчості, розвитку, діяльності тощо...".

З іншого боку, отримані результати свідчать про те, що в умовах навіть такого спеціального, але певною мірою "соціалізованого" опитування психологічно підготовлених спеціалістів, було продемонстровано низький потенціал персоністичної і соціалізації з їх боку. Що ж в такому разі говорити про спеціалістів інших профілів?

Ці дані говорять також про ту парадоксальну обставину, що психологи, педагоги і соціологи, які здебільшого не мають чіткого уявлення про мету соціалізації, тобто особистість, у своїй професійній діяльності можуть фактично здійснювати інший процес, приміром, ре соціалізації... Адже, якщо процес соціалізації позбавлений мети, то який досягається результат? Чи не заступає при цьому місце мети спосіб? Чи не формується замість особистості "індивідуум" або навіть "організм", який потребує задоволення матеріальних, а не духовних потреб? Тоді замість соціалізації психологами, педагогами і соціологами і може здійснюватися процес псевдосоціалізації, або навіть ресоціалізації. "Соціалізатори", які чітко не усвідомлюють значення категорії особистості, принижують, примітивізують її сенс і тому можуть бути залучені в інші, не соціалізуючі діяння... Це впливає, зокрема, із "вершинного" розуміння особистості, властивого таким вітчизняним психологам, як Б. Г. Ананьєв, О. М. Ткаченко та ін.

Отже при формулюванні **мети даної статті та її завдань** зазначене вище робить конче актуальним розгляд різних аспектів саме проблеми визначення особистості,

як еталону соціалізації, розуміння процесу визначення як продуктивного процесу, тобто як певної мисленнєвої діяльності, власне персоністичного мислення, з його специфічними мотивами, змістом, цілепокладанням, способами, прийомом, операціями, результатом розв'язання відповідних завдань, емоційним переживанням процесу досягнення продуктивного їх вирішення, що виступає у певній образно-понятійній формулі або вербальній схемі. Вказане мислення має відображати специфічні особливості особистості як свого унікального предмету – її надзвичайну складність (і ортономічність понятійного відображення), певне і не менш складне якісне і кількісне співвідношення між собою множини властивостей і відповідних до них атрибутивних ознак, зокрема – частотність їх використання у сукупності визначень; наявність як в реальній особистості, так і в її теоретичних визначеннях таких діалектичних характеристик, як, приміром, внутрішня єдність і суперечність і відповідна до них антиномічність її атрибутів тощо.

Тому завданням даної статті є:

а) виявлення, наведення і узагальнене вивчення специфіки існуючих у вітчизняній науці визначень особистості як мети і еталону соціалізації молоді;

б) проведення ортономічного, контентно-частотного й антиномічного аналізу вітчизняних визначень особистості, характеристика її "сукупної формули";

в) якісний опис суттєвих ознак персоністичного мислення психолога і педагога як суб'єктів процесу соціалізації молоді.

Відмітимо, що розв'язання вказаних завдань може доповнити методологію соціалізації певним інтегративним суспільно-особистісним підходом, який будується саме на засадах пошуку аргументів віднесення суб'єкта і об'єкта соціалізації до певного цілісного соціально визначеного соціально-персоністичного типу людини, тоді як звичайно соціальна робота будується переважно на засадах пошуку наявних у людини окремих соціально важливих властивостей її особистості. Використання закономірностей "сукупного визначення" особистості може покращити ефективність соціалізуючої роботи психологів, педагогів і соціальних працівників. Адже замість невизначеного терміну "врахування" особистості в процесі соціалізації з'являється реальний процес персоністичного мислення психолога і педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. У філософському словнику поняття визначення (від лат. definition – логічне визначення, дефініція, розмежування) трактується як "певна логічна дія, спрямована на відрізнєння об'єкта від інших об'єктів через встановлення його специфічних і типологічних ознак, чи таке розкриття значення терміна певного об'єкта, що замінює опис його властивостей" [15, с. 80]. У процесі визначення об'єкт береться в ідеалізованій, формалізованій формі. З гносеологічного погляду визначення є встановленням істотних ознак, рис об'єкта, що передбачає врахування відносності рівней пізнання його сутності у наукових поняттях, розкриття та формулювання змісту понять у формі судження за певними правилами, наприклад, через вказівку на їх найближчий рід і видову відзнаку. У мовному аспекті визначення поділяються на семантичні (т. зв. остенсивні, що здійснюються через дії з об'єктами, та вербальні), синтаксичні (генетичні та індуктивні), операційні, явні та неявні (через встановлення відношень об'єкта до інших об'єктів та формулювання аксіом чи проведення контекстуального аналізу). Існують і спеціальні види визначення, які потребують переходу від формального опису об'єкта до змістовного розкриття його істотних рис [там само].

Що ж стосується саме визначень особистості, то існують, як ми вже вказували і побачимо далі, й інші їх особливості, які впливають з їх специфіки і стосуються, зокрема значної складності предмета дефініції, ієрархічності та взаємопов'язаності атрибутивних характеристик особистості, певної антиномічності її ознак. Тому наведемо виявлені нами в ході пошукової роботи, проведеної при написанні навчального посібника "Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці" [12] та підготовки його наступного видання 40 визначень особистості саме як результатів персонологічного мислення декількох поколінь вітчизняних науковців, в специфіці яких можна виявити змістовні, процесуальні і продуктивні особливості такого мислення. Визначення наводяться в умовному хронологічному порядку, що в основному відповідає датам народження їх авторів, справжніх експертів вітчизняної персонології, до числа яких ми включаємо, поряд із власне українськими за походженням, фактом роботи в Україні, також прізвища декількох відомих спеціалістів із спільного україно-російського, україно-польського, україно-німецького тощо наукового простору, які справили помітний вплив на становлення вітчизняної психології особистості. Відмітимо тут той історичний факт, що вітчизняними персонологами після виходу у 1887 р. вищезгаданої книги П. П. Вікторова було створено більше сорока теорій особистості, в кожній з яких було дано оригінальне визначення особистості (!).

Ось ця історична лінія дефініцій особистості в персоналіях та їх думках.

1. М. Я. Грот (1852-1899): "Очевидно, особистість людини не є тільки її тваринно-психічна індивідуальність, а сполучення цієї останньої зі світовим духовним началом, з божественною творчою силою, що створила світ, і в цій останній містяться корені всього нашого морального життя... Особистість є не тільки органічна індивідуальність, але і "над-індивідуальне", божественне, творче начало" в людині. "...Безпосереднє завдання кожної особистості є створити і підтримати, зберегти чи врятувати якомога більше інших життів, хоча б і з пожертвуванням свого власного одиничного життя... Любити, жаліти, пестити, зберігати і спасати від смерті все живе – ось загальна формула" [див. у 12, с. 51, 52].

2. П. П. Вікторов (1853-1929): "Наша особистість є все той же наш організм, тільки виражений в об'єктивно-суб'єктивних термінах нервово-психічного апарату" [12].

3. В. М. Бехтерев (1857-1927): "Особистість з об'єктивної точки зору є не що інше, як самодіяльна особа зі своїм психологічним складом та індивідуальним відношенням до навколишнього світу" [12].

4. В. І. Вернадський (1863-1945): "В ноосфері вирішальним і визначальним чинником є духовне життя особистості, в її спеціальному виявленні... Немає нічого більш цінного в світі та нічого, що вимагає більшого збереження і поваги, ніж вільна людська особистість" [12].

5. О. Ф. Лазурський (1874-1917): "І саме цей священний вогонь, це прагнення (особистості – Р. В.) до якомога повного всебічного розвитку своїх духовних сил ми вважаємо однаково цінним, чи буде він виявлятися у яскравій і різноманітній психіці багато обдарованої людини, чи у бідній примітивній душі індивідуума..." [12].

6. В. В. Зенківський (1881-1962): "Особистість не може бути абсолютизована, вона не розвивається сама із себе, але набуває свого змісту у спілкуванні зі світом цінностей, у живому соціальному досвіді, у зверненні до Бога" [12].

7. С. М. Балей (1885-1952): "Ми приєднуємося до тих, хто використовує поняття "особистість" у двох зна-

ченнях, говорячи, з одної сторони, про особистість ідеальну, а з іншої – про особистість реальну (дійсну) [2].

8. А. С. Макаренко (1888-1939): "Виховуючи окрему особистість, ми маємо думати про виховання усього колективу. На практиці ці два завдання будуть вирішуватися тільки спільно і тільки в одному загальному прийомі. У кожний момент нашого впливу на особистість ці впливи обов'язково мають бути впливом на колектив. І, навпаки, кожне наше доторкання до колективу обов'язково буде і вихованням кожної особистості, яка входить у колектив" [12].

9. С. Л. Рубінштейн (1889-1960): "При поясненні будь-яких психічних явищ особистість виступає як єдино пов'язана сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються усі зовнішні діяння (в ці внутрішні умови включаються і психічні явища – психічні властивості і стани особистості)" [12].

10. В. М. Мясіщев (1893-1973): "Особистість характеризується передусім як система відношень людини до навколишньої дійсності. В аналізі цю систему можна дробити на безкінечну кількість відношень особистості до різних предметів дійсності, але якими б частковими в даному сенсі відношення не були, кожне з них завжди залишається особистісним" [12].

11. О. Ю. Кульчицький: (1895-1980) "Особистості, що творять культуру, бувають захоплені, можна сказати, одержимі певними цінностями. Завдяки цінностям немов проникає у людську історію "вищий світ" і змушує історичні особистості йти до нього на службу..." [12].

12. Л. С. Виготський (1896-1934): "Особистість... – поняття соціальне, вона охоплює надприродне, історичне в людині. Вона не природжена, але виникає внаслідок культурного розвитку, тому "особистість" є поняття історичне. Вона охоплює єдність поведінки, котра вирізняється ознакою оволодіння..." [12].

13. Г. С. Костюк (1899-1982): "Людський індивід стає суспільною істотою, особистістю в міру того, як у нього формується його свідомість і самосвідомість, утворюється система психічних властивостей, яка внутрішньо визначає його поведінку, робить його здатним брати участь у житті суспільства, виконувати ті чи ті суспільні функції. Від рівня розвитку цих властивостей залежить ступінь його можливої участі у створенні необхідних для суспільства матеріальних і духовних цінностей" [7; 12].

14. О. М. Леонтьєв (1903-1979): "Дослідження процесу породження і трансформації особистості людини в її діяльності, що здійснюється у конкретних соціальних умовах, і є ключем до її дійсно наукового психологічного розуміння" [12].

15. О. В. Запорожець (1905-1981): "Особистістю називають окрему людину, оскільки вона є членом суспільства, займає певне становище у суспільстві та бере ту чи іншу участь у житті суспільства" [5].

16. К. К. Платонов (1906-1985): "Особистість – це конкретна людина як суб'єкт перетворення світу на основі його пізнання, переживання та відношення до нього" [12].

17. Б. Г. Ананьєв (1907-1972): "...Особистість є об'єкт і суб'єкт історичного процесу, об'єкт і суб'єкт суспільних відношень, суб'єкт і об'єкт спілкування, нарешті, що особливо важливе, суб'єкт суспільної поведінки – носій моральної свідомості" [12].

18. Л. І. Божович (1908-1981): Особистість – це людина, що "досягла такого рівня розвитку, за якого її погляди і відношення набувають стійкості і вона стає здатною свідомо та творчо перетворювати дійсність і саму себе" [12].

19. О. Г. Ковальов (1913-2004): "Особистість – складне, багатогранне явище суспільного життя, ланка в системі суспільних відношень. Вона – продукт суспільно-історичного розвитку, з одного боку, і діяч суспільного розвитку – з іншого" [6].

20. М. М. Амосов (1913-2002): "Особистість – це сукупність природжених і набутих якостей інтелекту, що надають людині її індивідуальність" [12].

21. В. О. Сухомлинський (1918-1970): "Всебічний розвиток особистості – це створення індивідуального людського багатства, яке поєднує в собі високі ідейні переконання, моральні якості, естетичні цінності, культуру матеріальних і духовних потреб..." [12].

22. А. В. Петровський (1924-2006): "Особистістю у психології позначається системна (соціальна) якість, що набувається індивідом у предметній діяльності і спілкуванні та характеризує міру представленості суспільних відношень в індивіді" [12].

23. В. А. Роменець (1926-1998): "Особистість як субстрат, носій морального вчинку разом з цим формується завдяки йому, є результатом сукупності вчинкових моральних дій; це стосується й таких рис особистості, як характер, темперамент, обдарованість тощо" [12].

24. О. К. Дусавицький (1928): "Особистість є особливий орган у структурі психіки індивіда, що відповідає за прийняття рішень та їх наслідки" [12].

25. Г. О. Балл (1936): "Особистість – це здатність людини... бути автономним носієм культури..."

З огляду на активність... соціальних спільнот і особистостей у культурному просторі, вони постають не просто носіями, а суб'єктами культури" [12].

26. В. О. Моляко (1937): "Творча особистість... має психологічну готовність до творчої праці в сучасних умовах, ...самостійно обирає свої дії й рішення, досягає суттєвого рівня розумового розвитку і професійної майстерності, здатна до нестандартних дій, усвідомлює свою відповідальність перед собою, колективом і суспільством" [12].

27. І. А. Зязюн (1938): "Суб'єктом культури може бути суспільство в цілому як виразник певним чином визначеної культури; особа як носій специфічних уявлень, свого "особистісного" культурного досвіду; група як сукупність особистостей з подібними культурними характеристиками" [12].

28. О. М. Ткаченко (1939-1985): "Особистість – це "вершинне" утворення в ієрархічній структурі психіки людини... якісно новий спосіб організації поведінки... вищий рівень взаємодії людини зі світом" [12].

29. І. Д. Бех (1940): "...Розвиненою особистістю може вважатися та, яка досягла найвищого рівня духовного освоєння навколишнього світу. Щоб це сталося, вона на тому ж рівні мусить освоїти і свій внутрішній світ, який часом для неї буває закритим. Тому слід формувати у вихованця здатність до чимраз більшої відкритості самому собі, а також наближення до найсуттєвішого у собі" [12].

30. С. Д. Максименко (1941): "Особистість – це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ" [12].

31. Г. П. Васянович (1945), **В. Д. Онищенко** (1939): "Людська особистість проявляється через свій духовний світ (духовний універсум), який включає ідеали, мотиви, цінності, принципи, переконання; вірування; знання, погляди, ерудицію, вищі почуття (наприклад, морально-духовні або духовно-естетичні) тощо. З іншого боку, як самість (власне особистість), людська особистість або особистість людини проявляються через різноманітні

форми і види самосвідомості: самоусвідомлення, самовизначення, певну самодостатність, власне покликання, самоактуалізацію і самореалізацію та ін. [4].

32. Б. Й. Цуканов (1946-2007): "Час – це стрижень, на який нанизана особистість" – це положення К'єркегора покладене Б. Й. Цукановим в основу його теорії часу у психіці людини й особистості [12].

33. В. Ф. Моргун (1947): "Особистість – це людина, яка активно опановує і свідомо перетворює природу, суспільство і саму себе, яка має унікальне динамічне співвідношення просторово-часових орієнтацій, потребово-вольових переживань, змістовних спрямованостей, рівнів опанування і форм реалізації діяльності. Цим співвідношенням визначається свобода самовизначення особистості в її вчинках і міра відповідальності за їхні (включаючи і непередбачувані) наслідки перед природою, суспільством і своїм сумлінням" [23].

34. А. Г. Асмолов (1949): "Індивідом народжуються. Особистістю стають. Індивідуальність відстоюють."

Психологія особистості може бути зрозумілою тільки як історія розвитку змінюваної особистості у змінюваному світі" [1].

35. В. Г. Кремень (1947): "У новій філософії освіти особистість постає соціокультурною істотою, яка постійно розвивається, разом з оточуючою її соціокультурною системою..."

Особистість – це неповторне – не тільки в межах обмеженого цілого, але й загалом, у принципі – людське створіння, унікальний мікрокосм, ...суб'єкт і носій оновлених духовно-моральних цінностей... Особливе значення має особистісне самоствердження", завданням якого є утворення, "побудова" ... цього "унікального людського мікрокосму" [8, с. 138-139].

36. В. В. Рибалка (1947): "Особистість – це людина, особа із соціально, культурно та індивідуально, антропологічно зумовленою системою вищих психічних властивостей, що визначається залученістю людини до оволодіння і створення суспільних, культурних, історичних, вітальних, власне особистісних цінностей. Ця система виявляється і формується в процесі свідомої прогресивної, продуктивної, культурної, предметної діяльності, міжособистісного спілкування та життєдіяльності. Особистість опосередковує та визначає творчий рівень її взаємозв'язків із культурним, суспільним та природним середовищем. У філософсько-психологічному аспекті особистість – це об'єкт і суб'єкт соціального, культурного, історичного процесу і власного життя. В аксіо-психологічному плані особистість є найвищою цінністю суспільства, джерелом створення інших – матеріальних і духовних, природних і суспільних цінностей тощо" [12].

37. О. П. Саннікова (1948): "Особистість професіонала, яка формується та існує в діяльності, являє собою складне динамічне утворення, стає головним компонентом професійної діяльності, що організовує, контролює, оцінює і перетворює діяльність та себе" [13].

38. Т. М. Титаренко (1950): "...Особистість – відкрита, не застигла цілісність, що постійно змінюється, самовизначаючись у соціокультурному просторі та індивідуально-психологічному часі. Вона є інструментом оволодіння власною поведінкою та життям, власним майбутнім. Існування особистості полягає у постійному перетворенні культури, що засвоюється в живу індивідуальну життєтворчість" [14].

39. П. П. Горностай (1955): "Розуміння особистості людини як актора, що виконує у своєму житті певну роль, трактування життєвого світу як сцени, на якій як драма розігруються важливі життєві події, є дуже плідотворним та надає нові можливості для вирішення багатьох проблем сучасної теоретичної персонології" [4].

40. І. П. Маноха (1966): "...Творчий потенціал особистості у якісному його вираженні постає змістовою результуючою двох провідних тенденцій, антиномічних за природою, – оригінальності та стереотипності" [10] тощо.

Вже первісний аналіз наведених визначень особистості свідчить про складність, ортономічність її атрибутивних характеристик та продуктивність персонологічного мислення їх авторів. Оцінюючи дані визначення з формально-логічної точки зору, можна виділити передусім такі їх ознаки, як науковий плюралізм, в якому виражається саме ортономічність, взаємодоповнюваність та антиномічність, які притаманні діалектичному персонологічному мисленню вітчизняних учених. Це мислення з необхідністю складається із специфічних засобів, які допомагають оволодіти складності, множинності, певним устроєм, суперечливістю феномену особистості.

Отже багатоатрибутивність, ортономічність, антиномічність персонологічного мислення низки поколінь мислителів (адже одному, навіть геніальному мислителю розкрити сутність особистості явно не під силу!) полягає в тому, що особистість характеризується значною множиною сутнісних характеристик, які виражають її побудову і динаміку. Проте, вже перше прочитання усіх 40 визначень говорить про певну закономірність, пов'язану, зокрема з тим, що одні атрибути зустрічаються значно частіше, ніж інші, що ставить питання про контентний, зокрема частотний аналіз атрибутивної множини понятійних ознак категорії особистості. Це питання можна вирішити передусім шляхом виділення цих атрибутивних понять в усіх наведених визначеннях і складання їх рейтингового частотного списку.

Результати такого, проведеного нами, контентно-частотного аналізу представлені у таблиці частотності (число після поняття) використання атрибутивних понять у вітчизняних визначеннях особистості. При цьому найбільш часто вживані поняття (деякі з них об'єднані у спільні групи як значною мірою синонімічні), розташовані на початку і далі всередині переліку, а найменш частотні – на передостанніх і останніх його позиціях. Певні атрибути з однаковою частотою використання наводяться в таблиці в одній рейтинговій групі:

Таблиця частотності використання у визначеннях особистості атрибутивних понять

1. Соціальний (суспільний): **31**;
2. Творчість (перетворення світу, творення себе): **21**;
3. Людина (людський): **20**;
4. Самість, само- (-діяльність, -свідомість, -реалізація, -розвиток, -стійкість, собою, себе, -регуляція, найсуттєвіше у собі, -усвідомлення, -творення, своє сумління, -визначення тощо), тобто "Я": **18**;
- Духовний, моральний (світ, цінності, начало, життя, сила, освоєння, почуття): **18**;
5. Культура (культурний): **16**;
- Життя (власне, суспільне, творче, події життя, вітальний, живий): **16**;
6. Індивідуальний (індивідуальність): **13**;
- Цінність (цінний, самоцінність): **13**;
7. Розвиток (розвинутий): **11**;
8. Діяльність (предметна, свідомо): **10**;
9. Відношення (ставлення): **9**;
10. Суб'єкт (суб'єктивний): **8**;
- Форма (формування): **8**;
11. Вершинний (високий, вищий): **7**;
- Оволодіння (освоєння, засвоєння): **7**;
- Свідомість: **7**;
12. Історичний: **6**;
- Організація (організм, орган): **6**;
- Психологічний (психічний): **6**;

13. Унікальність (універсум): **5**;

Об'єкт: **5**;

Якість: **5**;

14. Властивість: **4**; Вчинок: **4**; Динамізм (змінюваність): **4**; Колектив (група): **4**; Погляди (принципи, переконання): **4**; Система: **4**;

15. Відповідальний: **3**; Внутрішній: **3**; Ідеальний: **3**; Матеріальний: **3**; Носій: **3**; Спілкування: **3**; Сукупність: **3**;

16. Бог (божественний): **2**; Багатство: **2**; Врятувати (спасати): **2**; Всебічний: **2**; Взаємопов'язаний: **2**; Збереження: **2**; Зовнішній: **2**; Здатність: **2**; Інтелект (розум): **2**; Мікрокосм: **2**; Наслідки: **2**; Набутий: **2**; Окремий (обмежений): **2**; Обдарованість: **2**; Переживання: **2**; Пізнання: **2**; Породження (трансформація): **2**; Потенціал: **2**; Природа: **2**; Продуктивний: **2**; Предмет (ний): **2**; Природжений: **2**; Простір: **2**; Реальне (дійсне): **2**; Свобода (вільний): **2**; Складність: **2**; Цілісність: **2**; Час: **2**; Явище: **2**; Яскравий (різнобічний): **2**;

17. (Не)абсолютний: **1**; Автономний: **1**; Актор: **1**; Антропологічний: **1**; Антиномія: **1**; Багатогранний: **1**; Вірування: **1**; Відкритий: **1**; Гра: **1**; Досвід: **1**; Ерудиція: **1**; Єдність: **1**; Знання: **1**; Закритий: **1**; Інструмент: **1**; Істота: **1**; Ідеали: **1**; Існування: **1**; Контроль: **1**; Кожний: **1**; Любити: **1**; Майстерність: **1**; Майбутнє: **1**; Мотиви: **1**; Нервово-психічне: **1**; Народжуватися: **1**; Надприродне: **1**; Ноосфера: **1**; Навколишня дійсність: **1**; Оригінальність: **1**; Опосередкування: **1**; Оновлення: **1**; Оцінка: **1**; Пестощі: **1**; Підтримка: **1**; Повага: **1**; Пожертвування: **1**; Прийняття рішення: **1**; Прогрес: **1**; Регуляція: **1**; Рівень: **1**; Рішення: **1**; Роль: **1**; Священний вогонь: **1**; Служити: **1**; Спрямованість змістовна: **1**; Стани: **1**; Структура: **1**; Субстрат: **1**; Темперамент: **1**; Тваринний: **1**; Функція: **1**; Характер: **1**.

Таким чином, представлену у попередній таблиці вітчизняну сукупну "контентно-частотну формулу" визначення категорії особистості утворює структурна ієрархія численної низки головних субпідрядних атрибутивних категорій і понять, в яких відображаються такі її фундаментальні системотвірні якості, як:

1. Соціальність (31) – 2. Творчість (21) – 3. Людяність (20) – 4а. Самість, тобто "Я" (18) – 4б. Духовність (18) – 5а. Культурність (16) – 5б. Життєвість (16) – 6а. Індивідуальність (13) – 6б. Цінність (13) – 7. Розвинутість (11) – 8. Діяльність (10) – 9. Відносність (ставленнєвість) (9) – 10а. Суб'єктність (8) – 10б. Формативність (8) – 11а. Вершинність (7) – 11б. Здатність до оволодіння, засвоєння світу (7) – 11в. Свідомість (7) – 12а. Історичність (6) – 12б. Організованість (6) – 12в. Психологічність (6) – 13а. Унікальність (5) – 13б. Об'єктність (5) – 13в. Якісність (5) – 14а. Наявність специфічних властивостей (4) – 14б. Вчинковість (4) – 14в. Динамічність (4) – 14г. Колективність (4) – 14д. Світоглядність (наявність поглядів, принципів, переконань) (4) – 14е. Системність (4)

Ми зупиняємося на атрибуті "системність", оскільки, починаючи з наступної позиції 15 (частота 3) помітно збільшується кількість атрибутів і перелік включає прогресивно збільшувану і в перспективі майже безкінечну кількість ознак особистості, до яких підключається фактично весь тезаурус вітчизняних теорій особистості, що стоять за представленими визначеннями, а їх, як ми вже вказували, нараховується більше 40. В цьому знаходить підтвердження думка С. Д. Максименка та його колег про ортономічність, доповнюваність і безкінечність особистості [9]. Адже саме вона виступає суб'єктом творчості, в тому числі і творення нею усього культурно-історичного "всесвітнього словника" понять, яке

кінець-кінцем рефлексивно характеризує саму "соборну особистість", починаючи з історично першої людини-особистості ("соборної особистості" в історичному плані), що створила в умовах суспільства і для суспільства взагалі перші поняття як перші креативні прояви особистості у наступному безкінечному ланцюгу таких особистісних творінь, в контексті якого з часом з'являється і сукупна формула особистості... Цікавою особливістю цієї неперервної лінійної вербальної структури особистості є те, що вона і теоретично і фактично включає увесь словник людства, з його головною теоретичною частиною (науковим тезаурусом персонологів) та буттєвою частиною (реально вживаною персонологічною мовою усього людства). А це ставить питання про співвідношення між цими частинами, способами рефлексивного осягнення конкретної особистості (як соціалізованих громадян, так і спеціалістів із їх соціалізації) усього атрибутивного багатства розуміння особистості...

Дана контентна формула має бути врахована передусім спеціалістами з психології особистості і соціальної психології при оцінці семантичних основ вітчизняного персонологічного мислення, яке подає нам зразок глибокого розуміння нашими геніальними попередниками і сучасними спеціалістами сутності особистості і перспектив його удосконалення. Ця формула корисна і теоретикам, і практикам психології, оскільки забезпечує формування в них змістовного ієрархічно-атрибутивного смислового розуміння особистості як дуже складного (і такого, що безперервно ускладнюється), тобто ортономічного, ієрархічного і полярно-суперечливого, антиномічного предмету дослідження і роботи з ним дослідників і працівників психологічної служби. Можна вважати дану контентну сукупну формулу особистості певною загальною ієрархічно-атрибутивною її структурою, яка визначає (!) зміст і рейтинговий порядок вивчення реальної особистості теоретичною і використанням практичною психологією, у т. ч. і соціальною психологією.

Відмітимо також ту обставину, що наявність на першому місці у переліку поняття **соціального (соціальності)** особистості пояснює актуальність процесу соціалізації, принаймні у вузькому сенсі цього терміну. Повний же список атрибутів визначення особистості свідчить про необхідність значного розширення значення терміну соціалізації і поступового включення до нього наступних атрибутивних ознак. Враховуючи рейтингові місця цих ознак особистості, можна стверджувати, що процес її соціалізації виступає як **творчий** процес, як процес **гуманізації, самосоціалізації, як одухотворення, окультурення життєвої основи індивіда, як аксіологічний** процес тощо. Соціалізація в умовах розвинутого суспільства спирається на самовплив з боку самої особистості, тобто для її методологічного осягнення необхідний саме **суспільно-особистісний підхід**.

Що ж стосується наявності в одній формулі більшості визначень особистості її протилежних атрибутів з явними чи неявними, знятими чи не знятими суперечностями, тобто їх антиномічності, то ця "діалектична" обставина виявилася для нас майже несподіваною, хоча і мала б бути очевидною. Ми не звернули б на це достатню увагу, як би у переліку визначень особистості останнє серед них, запропоноване І. П. Маногою, не містило б твердження саме про антиномічність двох атрибутів творчого потенціалу особистості – оригінальності та стереотипності. У теоретичних визначеннях особистості, відповідно до принципу антиномічності, так само як і в "живій" особистості, співіснують полярні, амбівалентні атрибути з наявними або знятими суперечностями, що також важливо як для теоретичної, так і практичної психології. На-

гадаємо, що саме в антиноміях (з грецької – *суперечність у законі*) висвітлюються "суперечності між двома судженнями, кожне з яких вважається однаковою мірою обґрунтованим в межах певної системи, ... в антиномії протилежні висловлювання співіснують, але не виводяться одне з одного" [15, с. 24].

Відповідно до цього, були виокремлені три групи визначень: а) явно антиномічні, в яких чітко представлені протилежні атрибути особистості з наявними або певним чином знятими, тобто тією чи іншою мірою узгодженими або врівноваженими, суперечностями (таких антиномій виявилось найбільше – приблизно у двох третинах із 40 визначень); б) неявно антиномічні, в яких протилежності і суперечності лише намічені контекстуально, зокрема – фактом уже введеної у науковий обіг, у зміст теорії особистості, хоча і не вказаної в дефініції протилежної до представленій в ній ознаки (таких менше третини), та в) не антиномічні визначення, в яких відсутні – і в тексті і в контексті – протилежні і суперечливі ознаки особистості, що визначається (таких нараховується десята частина). Тобто антиномічність є переважаною і майже закономірною характеристикою персонологічного мислення, яке відображає, охоплює найскладніше у світі явище через його полярні атрибути і одразу ж намічає або знімає суперечності між ними.

Персонологічне мислення вітчизняних вчених накладає на особистість наступні ключові атрибутивні антиномії чи окремі ознаки (далі будемо вказувати номер визначення, потім йдуть антиномії (через "тире", у дужках наводиться або контекстуальна антиномія чи більш ясна, явна текстуальна) і наприкінці - окремі властивості особистості, що належать до її складу, структури тощо:

1. Тваринно-психічна індивідуальність, індивідуальність – як духовне начало, індивідуальність – божественна творча сила як корінь всього морального життя, над-індивідуальне (тобто соціально-індивідуальне), божественне (– світське), творче (– нормативне) начала, створення – підтримка, збереження – рятування життя, самопожертвування.

2. Об'єктивно-суб'єктивне вираження нервово-психічного апарату.

3. Самодіяльна особа з психологічним складом – індивідуальне ставлення до навколишнього світу.

4. Ноосфера (– біосфера) – спеціальне духовне життя особистості, найбільша в світі цінність вільної людської особистості – більше збереження і повага.

5. Якомога повний всебічний розвиток своїх духовних сил (– її духовний занепад), багатство обдарованості – бідність примітивності.

6. Абсолютне (– відносне), не сама із себе – а із спілкування зі світом цінностей, живий соціальний досвід – звернення до Бога.

7. Ідеальна – реальна особистість.

8. Спільність окремої особистості – і всього колективу, вплив на особистість – через вплив на колектив.

9. Зовнішні діяння – переломлюються через внутрішні умови, психічні явища – психічні властивості і стани особистості.

10. Система відношень – часткове ставлення особистості.

11. Творення культури – захопленість вартостями, вищий світ – нижчий світ, історична особистість – і служіння вищому світові вартостей.

12. Немає антиномій.

13. Людський індивід – суспільна істота, свідомість – самосвідомість, система психічних властивостей як внутрішній визначник його поведінки – у житті суспільства, рівень розвитку властивостей – ступінь можливої участі у створенні необхідних для суспільства цінностей, матеріальних – і духовних.

14. Немає антиномій.

15. Член суспільства (– уособлений), становище у суспільстві (– автономність у суспільстві), участь у житті суспільства (– у своєму власному житті).

16. Суб'єкт перетворення світу – на основі його пізнання, переживання, відношення до нього (– байдужості).

17. Об'єкт – і суб'єкт історичного процесу, об'єкт – і суб'єкт суспільних відношень, суб'єкт – і об'єкт спілкування, суб'єкт суспільної поведінки – і носій (об'єкт) моральної свідомості.

18. Рівень розвитку – здатність свідомо і творчо перетворювати дійсність – і саму себе.

19. Складне багатогранне явище суспільного життя – і ланка в системі суспільних відношень, продукт суспільно-історичного розвитку – і діяч суспільного розвитку.

20. Сукупність природжених – і набутих інтелектуальних якостей.

21. Всебічність (– і однобічність) розвитку, індивідуальне (– і соціальне) багатство, культура матеріальних – і духовних потреб.

22. Системна (соціальна) якість – міра представленості суспільних відношень в індивіді.

23. Носій морального вчинку – результат сукупності вчинкових моральних дій, що стосується характеру – темпераменту – і обдарованості.

24. Антиномій немає.

25. Здатність людини бути автономним носієм культури – суб'єкт культури в соціальних спільнотах – та культурному просторі.

26. Психологічна готовність до творчої праці – та до відповідальності за її наслідки, перед собою – і колективом – і суспільством, до нестандартних (– і стандартних, еталонних) дій, суттєвий розумовий розвиток – і професійна майстерність.

27. Суспільство – група – і особа як суб'єкти культури.

28. Немає антиномії.

29. Найвищий рівень духовного освоєння зовнішнього – і внутрішнього світу, їх закритість – і відкритість самому собі, наближення (– і віддалення) до найсуттєвішого у собі.

30. Форма (– і зміст) існування (– неіснування психіки), цілісність (– і диференційованість), саморозвиток, самовизначення, саморегуляція – і свідомо предметна діяльність, унікальний, неповторний внутрішній (– і зовнішній) світ особистості.

31. Духовний світ (універсум) – і самість (власне особистість, людська особистість – особистість людини, різноманітні форми – і види самосвідомості).

32. Час як стрижень (– і динаміка) особистості.

33. Активне опанування – і свідоме перетворення природи, суспільства – і самого себе, унікальне динамічне (– і стабільне) співвідношення просторово-часових орієнтацій, потребово-вольових переживань, змістовних спрямованостей – і форм реалізації діяльностей, свобода самовизначення у вчинках – і міра відповідальності за їхні передбачувані (– і непередбачувані) наслідки перед природою – і суспільством – і своїм сумлінням.

34. Змінювана особистість – змінюваний світ.

35. Соціокультурна істота, що розвивається – разом із соціокультурною системою, неповторність як унікального мікрокосму, в межах обмеженого цілого (– і необмеженого загального цілого), суб'єкт – і носій (об'єкт) оновлених духовно-моральних цінностей, самоствердження – і утворення "унікального людського мікрокосму".

36. Соціальна, культурно – індивідуально, антропологічно зумовлена система вищих психічних властивостей, оволодіння – і створення суспільних – особистісних, культурних і історичних – і вітальних (біографічних)

цінностей, діяльність – і життєдіяльність, опосередкування (– і розопосередкування) взаємозв'язку між соціальним, культурним – та природним середовищем, найвища (– в найнижча) цінність (– і самоцінність), матеріальні (– природні і суспільні), духовні (– і душевні – та тілесні) цінності, честь – і гідність.

37. Формується – та існує в діяльності, складне динамічне утворення – і головний компонент професійної діяльності, організовує – і контролює, оцінює – і перетворює діяльність – і себе.

38. Відкрита (– і замкнута система), постійно змінюється (– і стабілізується) – і самовизначається у соціокультурному просторі – та індивідуально-психологічному часі, інструмент оволодіння власною поведінкою – та життям, власним майбутнім (– та минулим), постійне перетворення культури – та засвоєння в живу індивідуальну життєтворчість.

39. Актор, що виконує у житті певну роль – і життєвий світ як сцена, на якій розігруються як драма – важливі життєві події.

40. Творчий потенціал як результуюча двох антиномічних тенденцій: оригінальності – та стереотипності.

Цікаво те, що в деяких визначеннях особистості представлені не тільки так би мовити парні антиномії, але і певні антиномічні ланцюги, якими охоплюється складна і часто суперечлива сутність особистості. Ця обставина потребує подальшого вивчення – як особливостей персоніфікаційного мислення філософа, психолога, педагога і соціолога і при формулюванні визначення особистості, і при його використанні у подальшому дослідженні на цій основі як певного плану такого дослідження і практичної роботи з конкретною особистістю... До речі, ця антиномічність вже використовується в деяких психодіагностичних засобах при вивченні особистості, наприклад, в особистісному опитувальнику Г. Ю. Айзенка (порівн. шкали "екстраверсія – інтроверсія", "емоційна стабільність – нейротизм"), в семантичному диференціалі тощо.

Інтерпретація результатів, висновки і перспективи дослідження. Отже, ми вважаємо ортономічність, багатотрибутивність, контентну ієрархічність та антиномічність важливою специфічною ознакою сукупного наукового персоніфікаційного мислення в психології особистості, котре виступає зразком продуктивності в означеній сфері, що має певний історіогенетико-часовий і методологічно-просторовий контекст, в якому слід орієнтуватися сучасному психологу і соціальному працівнику.

Як видно із порівняльного аналізу представлених визначень особистості, останні переплітаються між собою, збагачують одне одного та утворюють певну концептуальну призму, через яку можна краще зрозуміти сутність особистості та практично використовувати це розуміння як певний еталон, ідеал, загальну мету у психолого-педагогічній роботі з розвитку особистості у молоді в процесі соціалізації та життєвого і професійного самовизначення. Звичайно, що вказані особливості сукупної моделі визначення особистості, зокрема антиномічна особливість, потребують додаткової професійної специфікації (і верифікації), що необхідно для більш обґрунтованого використання цієї моделі у соціалізуючій роботі спеціалістів соціально-психологічних служб. Але вже зараз очевидними постають необхідні акценти цього процесу. Так, соціалізація особистості має враховувати і спиратися на її **"Соціальність – Творчість – Людяність – Самість ("Я") – Духовність – Культуральність – Життєвість – Індивідуальність – Цінність – Розвинутість – Діяльність – Відносність – Суб'єктність – Формальність – Вершинність – Здатність до оволодіння світом – Свідомість – Історичність –**

Організованість – Психологічність – Унікальність – Об'єктність – Якісність – Наявність специфічних властивостей – Вчинковість – Динамічність – Колективність – Світоглядність – Системність – тощо...

Тобто процес соціалізації носить безкінечний характер, його здійснення може бути лише запущене, спрямоване і стимульоване суспільними зусиллями, але здійснюватися далі самою особистістю та її об'єднаннями з її іншими особистостями на засадах самовизначення і самоздійснення в умовах суспільного людського життя, орієнтованого на цінність особистості. Нормативна суспільна соціалізація і творча самосоціалізація особистості утворюють два крила єдиного неперервного процесу одухотворення людини, зупинка в якому може призвести до ресоціалізації, до регресу особистості, до її деперсоналізації. Ми не говоримо тут про явище свідомої десоціалізації в екстремальних соціальних, економічних, політичних, психологічних умовах, які вимагають окремого розгляду.

Виявлене атрибутивне персонологічне розмаїття характеристик головного предмету психології – особистості – утворює унікальні можливості для генерування наступних оригінальних соціально-психолого-педагогічних ідей і гіпотез (наприклад, через формування неявних антиномій), що важливо для подальшої розбудови змістовної суспільно-особистісно орієнтованої системи освіти і соціальної громадянської практики, зокрема – і за консультативної участі практичних психологів і соціальних педагогів. Зрозуміло, що при цьому персонолог має застосовувати як психо-логічні операції цього персонологічного мислення, які дозволятимуть охоплювати і працювати з особистістю в масштабі її складних динамічних мікро-, міні- та макропроявів. Саме для цього можуть застосовуватися специфічні мислительні операції, на зразок відомого "аналізу через синтез" (і "синтезу через аналіз"), що є пріоритетним відкриттям видатного вітчизняного філософа, психолога і педагога С. Л. Рубінштейна, а також подібні до них "узагальнення через конкретизацію" (і, навпаки, "конкретизація через узагальнення"), "індукція через дедукцію" (і протилежний варіант), "систематизація через агломерацію" тощо... Ці формальні психо-логічні мислительні операції доцільно доповнити стратегіями і тактиками творчого мислення, на кшталт запропонованих академіком В. О. Моляко особистісних стратегій – аналогізування, комбінування, протиставлення, спонтанної та універсальної стратегії і відповідних до них тактичних дій і операцій [див. 12]. Звичайно, що робота з особистістю як найскладнішим у світі явищем потребує неабиякої філософської, психологічної та педагогічної майстерності, сучасні основи якої закладені у дослідженнях І. А. Зязюна [12].

У зв'язку з цим, персонологічне мислення, власне персонологічна мислительна діяльність психолога і соціолога у роботі з особистістю повинна включати у попередньому розумінні наступну послідовність дій:

1. Формування вихідної інтелектуальної мотиваційно-смісловної установки на сприйняття і розуміння людини як особистості в усій її змістовній і динамічній складності, ієрархічності та суперечливості, тобто ортономічності, контентній упорядкованості та антиномічності; ця установка має містити у собі готовність до поєднання теоретичного і практичного компонентів персонологічної мисленнєвої діяльності у роботі з особистістю як її предметом.

2. Врахування сукупної формули особистості як змістовного інформаційно-пізнавального еталону, ідеалу, в якості якого виступає ортономічна ієрархізована контентна антиномічна модель особистості з безкінечною

частотною характеристикою послідовних атрибутивних ознак, на основі якої має розгортатися розуміння конкретної особистості клієнта в певних усвідомлюваних мислителем межах.

3. Здійснення цілеформувального етапу, як етапу формування мети і завдання персонологічної мисленнєвої (точніше – інтелектуальної) діяльності, який утворюють найбільш актуальні специфічні (відповідно до профілю, професії, віку, гендерних проявів) антиномії конкретної особистості, відповідно до яких визначаються її суперечності як основа формулювання проблеми і завдань роботи психолога в тій чи іншій сфері теоретичної та практичної діяльності, зокрема соціалізуючої, в ході якої має встановлюватись певна відповідність наявної індивідуальної бажаної моделі особистості її соціально науково визначеній у дефініціях формулі та шляхи встановлення такої відповідності між ними, що має на меті гармонізацію сталого існування та життєтворчості особистості.

4. Операційно-результативний етап, який складається з підбору та використання адекватних психологічних та евристичних мисленнєвих (інтелектуальних) операцій, стратегіальних способів розв'язання, зняття суперечностей-антиномій в людській особистості на шляху формування більш високого ступеня відповідності клієнта можливостям гармонійного соціального та особистісного самовизначення у суспільстві та у власній самосвідомості.

5. Емоційно-почуттєвий етап, в ході якого закріплюються засобами емоційного інтелекту позитивні результати і відкидається негативний досвід здійснення персонологічної мисленнєвої діяльності психолога.

Отже, проведений ортономічний, контентно-частотний та антиномічний аналіз вітчизняних визначень особистості та запропонована характеристика виявленого при цьому персонологічного мислення філософів, психологів і педагогів, свідчать про необхідність врахування результатів даного дослідження у роботі по соціалізації молоді на засадах суспільно-особистісного підходу. При цьому, зрозуміло, слід повніше враховувати в межах даного підходу взаємовідповідність, взаємозумовленість, складну взаємозв'язаність змістовних і динамічних характеристик як суспільства, так і особистостей, з яких воно складається.

Зазначене вище намічає шляхи формування персонологічного мислення сучасних спеціалістів, яке має сполучатися з мисленням попередніх і наступних поколінь вітчизняних персонологів і, набуваючи величезного сукупного творчого потенціалу, отримувати неабиякі перспективи. Сучасним філософам, психологам, педагогам, соціологам слід розвивати в собі специфічні мотиваційні, змістовні, цілеутворюючі, операційно-продуктивні та емоційно-почуттєві якості соціалізуючого персонологічного мислення, в цілому – інтелекту, що допоможе їм у суспільно-особистісно орієнтованому виявленні, розвитку і самореалізації соціального потенціалу особистості учнівської молоді і дорослих. Разом з тим, необхідно продовжити дослідження даної проблеми, враховуючи попередній характер отриманих даних і необхідність їх подальшої верифікації.

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Г. Психология личности: Культурно-историческое понимание развития человека / Александр Асмолов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Смысл: Издательский центр "Академия", 2007. – 528 с.
2. Балей С. Особистість / С. Балей // Бібліотека ліцейна філософічна. – Т. 5. – Львів, 1939. – 36 с. (Польською мовою).
3. Васянович Г. П. Ноологія особистості: Навчальний посібник для студентів і викладачів / Г. П. Васянович, В. Д. Онищенко. – Львів: Сполом, 2007. – 312 с.
4. Горностай П. П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. – К.: Интерпресс: ЛТД, 2007. – 312 с.

5. Запорожец А. В. Психология : Учебник для дошкольных педагогических училищ. Изд-е третье / А. В. Запорожец. – М. : Просвещение, 1965. – 240 с.

6. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : Монографія / І. А. зязюн. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.

7. Костюк Г. С. Проблема личности в философском и психологическом аспектах / Г. С. Костюк // Избранные психологические труды. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с. – С. 76-85.

8. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – 2-е вид. – К. : Т-во "Знання" України, 2010. – 520 с.

9. Максименко С. Д. Психологія особистості : Підручник / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. – К. : Видавництво ТОВ "КММ", 2007. – 296 с.

10. Маноха І. П. Психологія потаємного "Я" / І. П. Маноха. – К. : Поліграфкнига, 2001. – 448 с.

11. Основи соціальної психології : Навчальний посібник / О. А. Донченко, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Н. В. Хазратова та ін.; За ред. М. М. Слюсаревського. – К. : Міленіум, 2008. – 496 с.

12. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогії : Навчальний посібник / В. В. Рибалка. – Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.

13. Рибалка В. В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти : науково-методичний посібник / В. В. Рибалка. – К. : ТОВ "Інформаційні системи", 2011. – 428 с.

14. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості / Т. М. Титаренко. – К. : Марич, 2009. – 232 с.

15. Філософський енциклопедичний словник / Голова редколегії В. І. Шинкарук; наукові редактори Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.

1. Asmolov A. G. Psychology of personality: Cultural and historical understanding of human development / Alexander Asmolov. – 3rd ed., Rev. and ext. – M. : Smysl : Publishing Center "Academiya", 2007. – 528 p.

2. Baley S. Person / S. Baley // Highschool Philosophical Library. – V. 5. – Lviv, 1939. – 36 p. (In Polish).

3. Vasyanovych G. P. Noology of personality: A manual for students and teachers / G. P. Vasyanovych, V. D. Onishchenko. – Lviv : Spolom, 2007. – 312 p.

4. Gornostay P. Personality and role: Role approach in the social psychology of the person / P. P. Gornostay. – K. : Interpres, 2007. – 312 p.

5. Zaporozhets A. V. Psychology: A Textbook for pre-school teachers colleges. 3-rd ed. / A. V. Zaporozhets. – M. : Prosveschenie, 1965. – 240 p.

6. Zyzun I. A. Philosophy of pedagogical action: Monograph / I. A. Zyzun. – Cherkasy : Vydavnistvo ChNU, 2008. – 608 p.

7. Kostyuk G. S. Problem of personality in the philosophical and psychological aspects / G. S. Kostyuk // Selected psychological works. – M. : Pedagogika, 1988. – 304 p. – P. 76-85.

8. Rybalka V. G. Philosophy of human-centrism in the educational space / V. G. Kremen. – 2nd ed. – Tovarystvo "Znannya", 2010. – 520 p.

9. Maksymenko S. D. Psychology of personality : Textbook / S. D. Maksymenko, K. S. Maksymenko, M. V. Papucha. – K. : Vydavnytstvo TOV "KMM", 2007. – 296 p.

10. Manoha I. P. Psychology of hidden self / I. P. Manoha. – K. : Poligrafknyha, 2001. – 448 p.

11. Principles of Social Psychology : Handbook / O. A. Donchenko, M. Slysarevskiy, V. A. Tatenko, N. V. Hazratova etc.; Ed. by M. M. Slysarevskiy. – K. : Millennium, 2008. – 496 p.

12. Rybalka V. V. Theories of personality in our psychology and pedagogy: Manual / V. Rybalka. – Odessa : Bukayev Vadim, 2009. – 575 p.

13. Rybalka V. V. Psychology of honor and dignity: cultural and axiological aspects : Scientific textbook / V. Rybalka. – K. : TOV "Informatsiyni Systemy", 2011. – 428 p.

14. Titarenko T. M. Modern psychology of personality / T. Titarenko. – K. : Marich, 2009. – 232 p.

15. Encyclopedic Dictionary of Philosophy / Head of Editorial board V. I. Shynkaruk; sc. editors L. V. Ozadovska, N. P. Polishchuk. G. S. Skovoroda Institute of Philosophy NAS Ukraine. – K. : Abrys, 2002. – 744 p.

Надійшла до редколегії 14.11.13

В. Рибалка, д-р психол. наук, проф.

Інститут педагогічного образования и образования взрослых НАПН Украины, Киев

ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ И ПЕРСОНОЛОГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ ПСИХОЛОГА И ПЕДАГОГА КАК ФАКТОРЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ

Приводятся научные определения личности, предложенные в период со второй половины XIX до начала XXI ст. отечественными философами, психологами, педагогами, и осуществляется ортономический, контентно-частотный и антиномический анализ их содержания с целью формирования персонологического мышления психологов и педагогов для улучшения работы по социализации молодежи.

Ключевые слова: научные определения личности, ортономический, контентно-частотный и антиномический анализ, персонологическое мышление, психологи, педагоги, социализация молодежи.

V. Rybalka, Dr.Sc., Prof.

Institute of Teacher's Education and Adult Education NAPS Ukraine, Kyiv

DOMESTIC DEFINITIONS OF PERSONALITY AND PERSONOLOGICAL THINKING OF PSYCHOLOGISTS AND EDUCATORS AS A FACTOR OF YOUNG PEOPLE'S SOCIALIZATION

There are provided scientific definitions of personality that were created in the period from the second half of the XIX to the XXI century by national philosophers, psychologists, educators. Orthonomic, content-frequent and antinomic analysis of their content is held to create personological thinking of psychologists and teachers to improve the socialization of young people.

Keywords: scientific definitions of personality, orthonomic, content-frequent and antinomic analysis, personological thinking, psychologists, teachers, youth socialization.

УДК 159.922.7:316.614

Г. Сазоненко, канд. пед. наук, В. Корх, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ В КОНТЕКСТІ ФОРМАЛЬНОЇ ТА НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлені особливості освітньої соціалізації підлітків та юнаків в контексті формальної та неформальної освіти на прикладі Українського гуманітарного ліцею КНУ ім. Т. Шевченка та проаналізовані результати емпіричного дослідження психологічної, соціальної та духовної зрілості особистості ліцеїстів.

Ключові слова: освітня соціалізація, психологічна зрілість, соціальна зрілість, духовна зрілість.

В умовах сучасного суспільства, де людині важко зорієнтуватися в системі неоднозначних соціальних зв'язків, протиріч, конфліктів, щоденних стресів, інформаційного перевантаження, перед батьками, педагогами, психологами, соціальними працівниками стоять актуальні завдання допомоги сучасним підліткам та юнакам у процесі адаптації, адекватного соціального пізнання та соціалізації. Поняття соціалізації тлумачиться як процес та результат соціального розвитку людини. На думку І. С. Кона, соціалізація є сукупністю всіх соціальних і психологічних процесів, за допомогою

яких індивід засвоює систему знань, норм і цінностей, що дають змогу функціонувати як повнокровному члену суспільства. У вітчизняній соціальній психології закріпилося уявлення про соціалізацію як двобічний процес, що включає в себе не тільки засвоєння, але й активне відтворення індивідом суспільних відносин (Г. М. Андрєєва, Є. Б. Весна, А. В. Мудрик, Д. І. Фельдштейн). В онтогенезі соціалізація визначається як процес оволодіння індивідом соціальним досвідом шляхом засвоєння певної системи соціальних норм, ролей в культурі, перетворення дитини на активного учасника

© Сазоненко Г., Корх В., 2014